

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-32-92>

УДК 314.74

АНАЛІЗ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ: ДЕРЖАВНИЙ ТА РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТИ

ANALYSIS OF MIGRATION PROCESSES IN UKRAINE: STATE AND REGIONAL ASPECTS

Панченко Ігор Володимирович

кандидат економічних наук, доцент,
Донецький національний університет імені Василя Стуса
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5010-5810>

Паращук Алла Сергіївна

здобувач,
Донецький національний університет імені Василя Стуса
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6380-4901>

Panchenko Igor, Paraschuk Alla
Vasyl' Stus Donetsk National University

Стаття присвячена актуальним питанням міграційних процесів в Україні та шляхам вирішення їх негативних проявів. Охарактеризовано основні зовнішні та внутрішні причини міграції громадян України та надано їх приклади. Розглянуто основні фактори та процеси, що впливають на переміщення українського населення за кордон. Проведено кластерний аналіз регіонів України (двадцять чотири області країни), визначено набір показників, відображати міграційну та демографічні системи, при цьому вибрані показники несуть однакоє смислове навантаження і мають однакою структуру обчислення та охарактеризовано наявний та постійний стан населення низкою показників. Проведено дослідження методом Варда та визначено чотири кластери областей України, що подібні за своїми показниками та надана їх характеристика. Проаналізовано статистику міждержавних мігрантів за країнами в'їзду та виїзду. Визначено стан існуючої міграційної ситуації в Україні та надано висновки, щодо її покращення.

Ключові слова: міграція, міграційні процеси, кластерний аналіз, кластерний розподіл, кластер.

Статья посвящена актуальным вопросам миграционных процессов в Украине и путям решения их негативных проявлений. Охарактеризованы основные внешние и внутренние причины миграции граждан Украины и предоставлены их примеры. Рассмотрены основные факторы и процессы, влияющие на перемещение украинского населения за границу. Проведен кластерный анализ регионов Украины (двадцать четыре области страны), определен набор показателей, отражают миграционную и демографические системы, при этом выбранные показатели несут одинаковую смысловую нагрузку и имеют одинаковую структуру исчисления и охарактеризованы имеющийся и постоянное состояние населения ряда показателей. Проведено исследование методом Варда и определены четыре кластера областей Украины, что подобные по своим показателям и предоставлена их характеристика. Проанализирована статистика межгосударственных мигрантов по странам въезда и выезда. Определено состояние существующей миграционной ситуации в Украине и предоставлены выводы, по ее улучшению.

Ключевые слова: миграция, миграционные процессы, кластерный анализ, кластерное распределение, кластер.

The article is devoted to topical issues of migration processes in Ukraine and ways to address their negative manifestations. The purpose of this article is to analyze the current migration processes in the country by its regions and develop measures to optimize them. Modern global economic and political trends are leading to an increase in migration processes around the world. In the current conditions of the global pandemic, which leads to a slowdown and deterioration of economic processes for each country there is an urgent task – to preserve existing human capital, return the majority of citizens and attract new ones. Ukraine has a low migration attractiveness for migrants, so the problem is quite important, it is its solution will depend on the further development of the country. The article uses various methods: system analysis, graphical analysis, statistical analysis, grouping and regression analysis of population migration processes, Ward's method. The main external and internal causes of migration of Ukrainian

citizens are described and examples are given. The main factors and processes influencing the movement of the Ukrainian population abroad are considered. A cluster analysis of the regions of Ukraine (twenty-four regions of the country), a set of indicators to reflect migration and demographic systems, the selected indicators have the same semantic load and have the same calculation structure and characterized the current and permanent state of the population by a number of indicators. The research was carried out by the Ward method and four clusters of regions of Ukraine were identified that are similar in their indicators and their characteristics are given. Regions included in the first cluster – can be described as the most stable and mediocre, the regions that make up the second cluster – have the largest natural increase but among all groups of regions they have the lowest number of retirees, cluster III – has the lowest number of live births, region IV cluster – in comparison with other groups, all indicators are quite high and almost uniform among themselves, with natural population growth being the lowest among all. Analyzed the statistics of interstate migrants by countries of entry and exit. The current migration situation in Ukraine is determined and conclusions are given on its improvement.

Keywords: migration, migration processes, cluster analysis, cluster distribution, cluster.

Постановка проблеми. Сучасні всесвітні економічні та політичні тенденції призводять до збільшення міграційних процесів по всьому світу. В сучасних умовах всесвітньої пандемії COVID-19, що призводить до сповільнення та погіршення економічних процесів для кожної країни постає нагальне завдання – зберегти наявний людський капітал, повернути більшість громадян в країну та підвищити економічну активність населення. Україна має низьку міграційну привабливість для мігрантів (через збройний конфлікт на сході, затягну економічну кризу, складність ведення бізнесу та сучасних умов пандемії), тому означена проблема є досить важливою, саме від її вирішення буде залежати подальший розвиток країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Міграційні процеси досліджували такі науковці, як О. Власюк, С. Вовканич, П. Гайдуцький, Е. Лібанова, Ю. Макогон, О. Малиновська, С. Пирожков, О. Позняк, І. Прибиткова, М. Романюк, У. Садова, Л. Семів, О. Хомра, С. Чехович, А. Сміт, Д. Рікардо, Дж. Стюарт Мілль, Дж. Боряса, Д. Левхарі, О. Старк, Е. Кац, О. Старк, Х. А. Алонсо, Р. Гутьєррес, Дж. Вільямсон, Т. Хаттон та інші. Однак сучасний стан міграційної проблематики висвітлений недостатньо, що зумовлює актуальність теми та необхідність проведення подальших досліджень в цій сфері.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Міграційна політика України ніколи не належала до пріоритетних питань вирішення та не перебувала у центрі уваги суспільства та влади. Згадаємо історичні значимі події під час створення та вже існування України, спочатку перехідний період, формування нової держави, встановлення законодавства та Конституції незалежності, економічні та соціальні проблеми спричинені «Помаранчевою революцією», потім світовою фінансово-економічною кри-

зою у 2008 році, після «Революція гідності» та агресія Російської Федерації, COVID-19 – всі дані події були першочерговими до вирішення, міграційні процеси завжди були та є на сьогоднішній день другорядними. Державою рішення приймалися у сфері міграційної політики здебільшого не як послідовні та цілеспрямовані дії з метою вирішення проблем, а вже як реакція на існуючі події, що були викликані політичними, соціальними та економічними завданнями.

Метою роботи є дослідження наявних міграційних процесів в Україні на державному та регіональному рівнях, а також розробка заходів щодо їх оптимізації та удосконалення.

Викладення основного матеріалу дослідження. Всесвітні карантинні заходи, які були та тривають ще в країнах світу досить суттєво обмежили можливості міжнародної мобільності населення. Спричинена пандемією COVID-19 економічна криза має також великий вплив на міграційні процеси як зовнішні так і внутрішні. На сьогоднішній день є досить популяризоване працевлаштування та навчання за кордоном, як наслідок в країні відбуваються процес старіння нації відповідно відбувається й зменшення народжуваності, збільшення смертності та відсутність природнього приросту, що призводить до демографічної кризи. Варто зазначити, що Україна є країною-донором, тобто виступає так званим джерелом виникнення потоків мігрантів в інші країни. Розглянемо більш детально зовнішні та внутрішні причини міграції громадян України:

– зовнішніми причинами міграції здебільшого виступає привабливий ринок праці західних країн та високий рівень заробітної праці, при даній тенденції спостерігаємо у країн-реципієнтів (країни, що приймають мігрантів різних категорій) зростання попиту на працю іноземців – більша частка є трудові мігранти;

– внутрішні причини міграції українців – економічні (низька заробітна плата, рівень безро-

біття, економічна нестабільність, обтяжлива система оподаткування, дисбаланс на ринку праці), соціальні (низька якість освіти, погані умови праці, недоступна система охорони здоров'я, відсутність можливостей для професійної самореалізації) політичні (політична нестабільність та корумпованість владних структур) також затяжний збройний конфлікт на сході країни.

Загалом на міграційні процеси впливають досить багато чинників як економічних так і особистісних. У сучасному світі передбачуваний зв'язок міграції з такими аспектами: демографічна ситуація в країні; вплив на стан здоров'я і смертність населення; зміни у віковому складі відтворення населення; вплив на економіку країни; вплив на ринок праці, тощо. Також від даних процесів можна отримати різнобічні ефекти як позитивні: надходження заробленого трудовими мігрантами; пом'якшення проблеми постаріння в разі міграції сімей або їх возз'єднання після укорінення покоління дітей так і негативні: погіршення демографічної ситуації в країні; збіднення інтелектуального середовища через відтік кваліфікованого населення і дефіцитом професіоналів, тощо.

Для зрозуміння як зміни у процесах міграції відбуваються в країні, що викликані низкою чинників проведемо кластерний аналіз регіонів України (24 області). Кожна область України буде характеризуватися певним набором показників, що будуть відображати міграційну та демографічні системи, при цьому вибрані показники несуть однакове смислове навантаження і мають однакову структуру обчис-

лення. Для класифікації двадцяти чотирьох областей України з метою охарактеризувати наявний та постійний стан населення було використано такі показники за 2020 рік:

- наявна чисельність;
- постійна чисельність;
- кількість прибулих;
- кількість вибулих;
- кількість живонароджених;
- кількість померлих;
- природній приріст (кількість живонароджених мінус кількість померлих);
- міграційний приріст (кількість прибулих мінус кількість вибулих).

Всі показники віддзеркалюють стан міграційних процесів по регіонах України за 2020 рік. Отриманий кластерний розподіл є лише умовним, так як доступна статистична інформація являється неповною. Вихідні дані для проведення наведені у таблиці 1.

В проведеному дослідженні використаний метод, який передбачає послідовне групування об'єктів в більш крупні сегменти, таким чином менші кластери постійно об'єднуються в більші. В якості методу визначення відстаней між кластерами обраний метод Варда, який дозволяє отримати більше число кластерів невеликого розміру і виправданий при використанні масивів з невеликою кількістю спостережень (проаналізовано 24 області України) [3]. При підготовці до кластерного аналізу всі досліджувані показники були перетворені за допомогою процедури z-стандартизації, що дозволило привести шкали змінних до єдиного вигляду і уникнути впливу різномірності одиниць виміру на кінцевий результат.

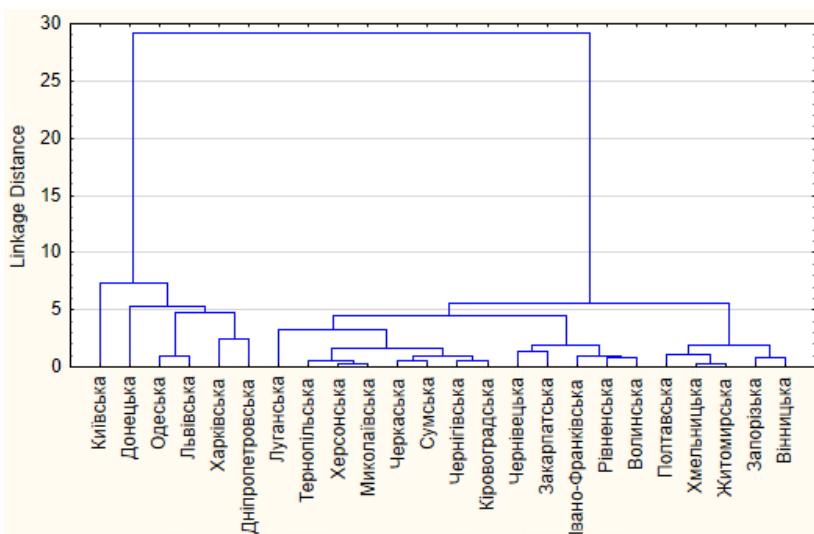

Рис. 1. Дендрограма кластерного аналізу областей України

Джерело: складено автором на основі таблиці 1

Таблиця 1

Вихідні дані при аналізі міграційних процесів в регіонах України, осіб

Регіони	Наявна чисельність	Постійна чисельність	Кількість прибулих	Кількість вибулих	Кількість живонароджених	Кількість померлих	Природний приріст	Міграційний приріст
Вінницька	1537269	1530184	14014	16414	11486	25379	-13893	-2400
Волинська	1029409	1026681	10710	10838	10448	14344	-3896	-128
Дніпропетровська	3159341	3156032	27448	28080	21309	55290	-33981	-632
Донецька	4116044	4103159	14293	19726	11036	37131	-26095	-5433
Житомирська	1201853	1202622	16125	16781	9151	21212	-12061	-656
Закарпатська	1251960	1249127	5468	5877	13503	16756	-3253	-409
Запорізька	1676958	1676169	13016	15037	10523	29388	-18865	-2021
Івано-Франківська	1364603	1361877	12587	12191	11793	19177	-7384	396
Київська	1784787	1779008	49252	24490	14205	31481	-17276	24762
Кіровоградська	926618	920203	10061	12466	6048	16624	-10576	-2405
Луганська	2128617	2124020	5605	9096	4013	15113	-11100	-3491
Львівська	2504917	2486547	25913	25049	21129	36327	-15198	864
Миколаївська	1114128	1113413	9481	10817	7633	17765	-10132	-1336
Одеська	2372669	2361609	28402	23271	20555	34809	-14254	5131
Полтавська	1379253	1371415	19038	18515	8629	24601	-15972	523
Рівненська	1150708	1149648	14462	15579	12164	15552	-3388	-1117
Сумська	1060850	1058658	12883	14709	6002	18971	-12969	-1826
Тернопільська	1034629	1031378	10850	11000	7846	15829	-7983	-150
Харківська	2646148	2630512	38711	35868	16729	44199	-27470	2843
Херсонська	1022310	1020878	8535	10334	7650	17057	-9407	-1799
Хмельницька	1249245	1246082	16222	16008	9694	20823	-11129	214
Черкаська	1185202	1181573	14884	15217	7223	20761	-13538	-333
Чернівецька	899099	896034	6199	6722	8093	12636	-4543	-523
Чернігівська	983998	975456	10336	11335	5925	19519	-13594	-999

Джерело: складено автором на основі джерела [1] без врахування АР Крим

Значення змінних після цього мали середнє 0 і стандартне відхилення 1 (рис. 1).

Загалом спостерігаємо з дендрограми розподіл на 4 кластери областей України. Проведемо також більш детальний кластерний аналіз регіонів України за методом k-середніх на основі існуючих даних (рис. 2).

Як бачимо, в перший кластер увійшли 6 областей (25 %), у другий – 5 областей (20,8 %), в третій – 7 областей (29,2 %), четвертий включає в себе 6 досліджуваних областей (25 %).

На основі розрахунків охарактеризуємо отримані дані, та спершу зазначимо які саме області увійшли у відповідні групи:

I кластер – Вінницька, Житомирська, Запорізька, Полтавська, Хмельницька та Черкаська області.

II кластер – Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Рівненська, Чернігівська області.

III кластер – Кіровоградська, Луганська, Миколаївська, Сумська, Тернопільська, Херсонська, Чернігівська області.

IV кластер – Дніпропетровська, Донецька, Київська, Львівська, Одеська, Харківська області.

Регіони, що складають I кластер – можна охарактеризувати як найбільш стабільні та посередні, наявне та постійне населення, приріст механічних та природній є майже однаковими; кількість вибулих переважає над прибулими; новонародженість переважає над померлими. Регіони, що складають II кластер – в порівнянні з I та III кластерами у них

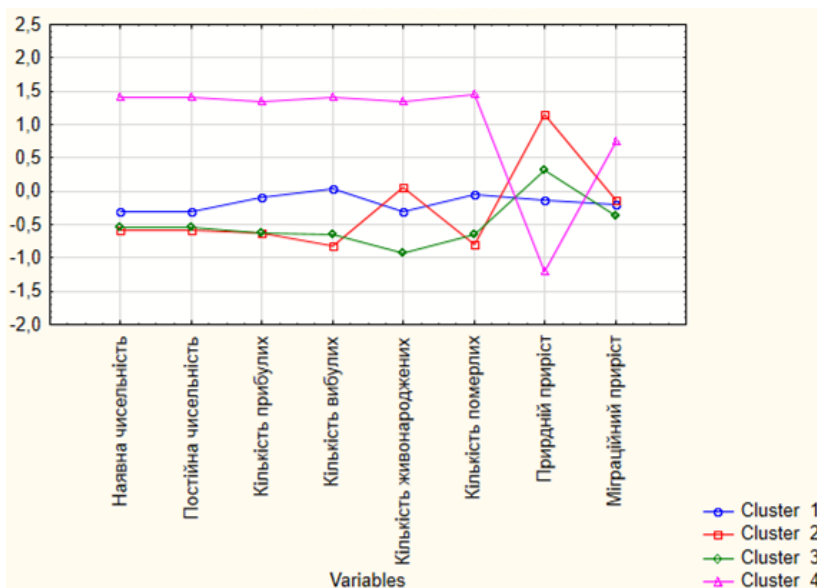

Рис. 2. Кластерний аналіз областей України за методом k-середніх

Джерело: складено автором на основі таблиці 1 та рис. 1

найбільше новонароджених, що в результаті природній приріст теж є одним з найбільших між 3 кластерами (якщо не враховувати IV кластер), але серед всіх груп регіонів у них найнижча кількість вибулих. Регіони, що складають III кластер – найменша кількість живонароджених але при цьому природній приріст населення є другим у порівнянні з іншими групами областей. Регіони, що складають IV кластер – в порівнянні з іншими групами всі показники є досить високими та майже рівномірними між собою при цьому природній приріст населення є найменшим серед усіх.

Загалом якщо характеризувати міграційні процеси, то найбільше прибулих та вибулих є у кластері IV – області, що входять до

складу найбільш туристичних та одними з найбільших по кількості наявного та постійного населення, найменше прибулих та вибулих – у II кластері, найбільша частина областей що їх складають є західною Україною, але і населення там найменше у порівнянні з іншими кластерами та регіонами. Варто підкреслити, що розроблений поділ на кластери в певній мірі є умовним, так як доступна статистична інформація не є повною, але розроблений підхід дозволить в перспективі збільшити і доповнити перелік показників, на основі яких виконувалася кластеризація. Загалом головним чинником міграції є нерівність як між країнами так і між регіонами (табл. 2).

Таблиця 2

Кількість міждержавних мігрантів за країнами в'їзду та виїзду у 2019–2020 рр.

	2019 рік			2020 рік		
	Кількість прибулих, осіб	Кількість вибулих, осіб	Міграційний приріст, осіб	Кількість прибулих, осіб	Кількість вибулих, осіб	Міграційний приріст, осіб
Країни Європи	11 822	10 863	959	8 429	6 276	2 153
Країни Америки	1 580	4 957	-3 377	1 006	1 508	-502
Країни Азії	24 091	8 069	16 022	12 421	8 442	3 979
Країни Африки	7 466	2 861	4 605	4 473	2 873	1 600
Країни Австралії та Океанії	52	39	13	32	22	10

Джерело: складено автором на основі джерел [2; 4]

Якщо переглядати, дані загалом протягом двох років за країнами, то спостерігаємо, що найбільше популярними серед українців є саме країни Азії та Європи серед прибулих та вибулих, проте варто зазначити також і значне зменшення міграційного приросту між країнами Америки, Азії, Африки та Австралії та Океанії при цьому збільшився лише між країнами Європи.

Висновки. Отже, можна зробити висновки, що досліджувані регіони України значно відрізняються у своїх соціальних показниках, та розділені на 4 групи областей, що подібні до за своїми економічними та соціальними показниками, в цілому. В результаті аналізу можна зробити висновки, які саме із областей мають найвищі показники щодо населення, кількості прибулих та вибулих осіб, а також міграційного та природного руху. Загалом оцінити глибину наслідків закриття кордонів для ситуації в Україні наразі ще є досить складно, разом з тим, очевидно, що повернення трудових мігрантів на Україну та спричинено складність виїзду на сезонні роботи за кордон осіб, які систематично це практикували, скорочення закордонних заробітків, може також і призвести до втрати добробуту більшості населення, посилить конкуренцію на національному ринку

праці, призведе до зменшення обсягу валютних надходжень в країну. Це може спричинити погіршення і так існуючої економічної кризи, що призведе, до того, після полегшення виїзду в інші країни до інтенсивного виїзду осіб вже на більш триваліші терміни але повернення працівників зможе зменшити дефіцит у робочій силі, тому Україні необхідно вжити негайних заходів для стабілізації ситуації в державі. Поглибить економічну рецесію, відтак – інтенсифікує виїзд з території держави, як тільки таку можливість буде відновлено, водночас, повернення мігрантів може сприяти послабленню дефіциту працівників.

Зокрема необхідно проводити політику заохочення повернення закордонних працівників назад в Україну, залучати висококваліфікованих фахівців, покращити облік інформаційного та статистичного забезпечення міграційної політики. Перш за все необхідно зменшити ризики негативних наслідків та переглянути державну міграційну політику України, вдосконаливши її із зазначенням сучасних реалій. Усе це актуалізувало потребу вдосконалення законодавства та адміністративної практики у сфері міграції, проблемою також залишається розвиток реалізації міграційної політики та її координації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Сайт державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. Міграція в Україні: факти і цифри 2021. URL: https://iom.org.ua/sites/default/files/migration_in_ukraine_facts_and_figures_2021-ukr_web.pdf
3. Бегун С. Застосування кластерного аналізу для дослідження демографічної ситуації в регіоні. URL: <https://echas.vnu.edu.ua/index.php/echas/article/view/269>
4. Обсерваторія кластеру: інформаційний ресурс з аналізу кластерів та кластерної політики країн Європи. URL: <http://www.clusterobservatory.eu>

REFERENCES:

1. Sait derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Website of the State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (in Ukrainian)
2. Mihratsiia v Ukraini: fakty i tsyfry 2021 [Migration in Ukraine: facts and figures 2021]. Available at: https://iom.org.ua/sites/default/files/migration_in_ukraine_facts_and_figures_2021-ukr_web.pdf (in Ukrainian)
3. Behun S. Zastosuvannia klasterneho analizu dlia doslidzhennia demohrafichnoi sytuatsii v rehioni [Behun S. Application of cluster analysis to study the demographic situation in the region]. Available at: <https://echas.vnu.edu.ua/index.php/echas/article/view/269> (in Ukrainian)
4. Observatoriia klasteru: informatsiinyi resurs z analizu klasteriv ta klasternoi polityky krain Yevropy [Cluster Observatory: an information resource on cluster analysis and cluster policy in Europe]. Available at: <http://www.clusterobservatory.eu>